

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТАВРІЙСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРОТЕХНОЛОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

Навчально-науковий інститут загальноуніверситетської підготовки
кафедра суспільно-гуманітарних наук

ЗАТВЕРДЖУЮ

Зав. кафедрою

Доц.

_____ О.М. Максимець

«___» _____ 2018 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

«Філософія»

для здобувачів ступеня вищої освіти «Бакалавр»
зі спеціальності 263 «Цивільна безпека»
(на основі повної загальної середньої освіти)

факультет агротехнологій та екології

2018– 2019 н.р.

Робоча програма навчальної дисципліни «Філософія» для здобувачів ступеня вищої освіти «Бакалавр» спеціальності 263 «Цивільна безпека» (на основі повної загальної середньої освіти). – Мелітополь: ТДАТУ, 2018. – 22 с.

Розробники: к.ф.н., доцент Ісакова О.І.

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри суспільно-гуманітарних наук. Протокол №_1___ від «_3_» _вересня 2018 року
Завідувач кафедри суспільно-гуманітарних наук
Доц. _____ О.М. Максимець

Схвалено методичною комісією ННІ ЗУП для здобувачів ступеня вищої освіти «Бакалавр» зі спеціальності 263 «Цивільна безпека» (на основі повної загальної середньої освіти)
Протокол № _____ від «_____» _____ 2018 року
Голова, доц. _____ Г.Г.Тараненко

1 ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, ступінь вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	
Кількість кредитів 4	Галузь знань 26 «Цивільна безпека»	Обов’язкова	
Загальна кількість годин – 120 годин	Спеціальність 263 «Цивільна безпека»	Курс	Семестр
Змістових модулів – 2		1-й	1-й
Тижневе навантаження: аудиторних занять - 4 год. самостійна робота - 4 год.	Ступінь вищої освіти «Бакалавр»	Вид занять	Кількість годин
		Лекції	14 год.
		Лабораторні заняття	0 год.
		Практичні заняття	30 год.
		Семінарські заняття	-
		Самостійна робота	76 год.
		Форма контролю: іспит	

2 МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Метою дисципліни «Філософія» є формування у майбутніх фахівців цілісних уявлень про зародження та розвиток філософської думки, а також про сучасні філософські проблеми природи, людини і суспільства, оволодіння теорією та методологією пізнання суспільного розвитку, основними формами та методами наукового пізнання; розвиток розуміння об'єктивних та суб'єктивно-людських основ, вироблених в історії форм і напрямів філософствування та подати можливість здобувачам вищої освіти увійти в діалог власних міркувань зі світовою філософською думкою

Сформульована мета визначає основні завдання курсу:

- розуміння предмета філософії й специфіки філософського знання;
- усвідомлення ролі філософії в формуванні конструктивного типу мислення;
- створення спільного уявлення про сфери філософського знання (онтологію, гносеологію, аксіологію; натурфілософію, соціальну філософію, філософську антропологію, логіку);
- знайомство з основними філософськими традиціями (індійською, китайською та середземноморською) та найважливішими етапами розвитку європейської філософії (основними філософськими концепціями);
- вивчення фрагментів класичних філософських текстів.

Засвоївши курс «Філософія», здобувач вищої освіти повинен **знати:**

- напрямки історико-філософської думки, класичну і сучасну вітчизняну та світову філософію;
- особливості предметної ідентифікації філософії;
- специфіку філософського мислення;
- основні функції філософії;
- базові категорії філософії, їх зміст і функції;
- історичні типи філософії та основні парадигми філософування;
- основні етапи розвитку філософської думки;
- сучасні тенденції розвитку науки, культури і філософії;
- глобальні проблеми людства, їх причини та філософські шляхи вирішення;
- світоглядно-гуманістичний зміст філософії, її людинотворчу природу.

Здобувач вищої освіти повинен **вміти:**

- на основі ґрунтового фундаментального знання філософії опановувати самостійний стиль мислення;
- застосовувати набуті знання при аналізі нагальних проблем сьогодення, розуміння суспільства як самоорганізованої системи;
- оперувати філософськими поняттями;
- аналізувати праці філософів і педагогів, виявляти їх креативну сутність, соціально значущі ідеї;

- порівнювати філософські концепції представників різних філософських шкіл;
- обґрунтовувати власну позицію;
- оформляти власні дослідження відповідно до вимог, визначених програмою навчального курсу.

Здобувач вищої освіти повинен **розуміти:**

- умови й особливості зародження і можливі форми вираження світоглядної проблематики;
- особливості східного та західного філософствування і їх певну взаємодоповнюваність;
- багатовимірність як людського світосприйняття, так і теоретичного осмислення світу;
- загальні умови та чинники розвитку філософської думки;
- евристичне (творчо-пошукове) значення філософських ідей і теорій античного часу;
- особливості середньовічного світобачення, елементи якого ще й донині є органічною складовою частиною європейської духовності;
- специфічні виявлення духовного світу людини середньовічними філософією та богослов'ям;
- зміст та спрямованість провідних проблем новоевропейської філософії;
- особливості тлумачення людини й суспільства у філософії Нового часу;
- вихідні особливості некласичного способу філософствування;
- особливості основних напрямів відходу від класичної філософії та переходу до некласичної;
- історичні та культурні особливостей української філософської думки;
- культурне та соціальне значення філософської спадщини для розвитку сучасного українського суспільства.

3. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1.

ФІЛОСОФІЯ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН. ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ

Тема 1. Філософія як специфічний тип пізнання [1, 3, 5, 7, 8, 10, 11, 12, 14, 17, 19, 23, 24, 27, 33]. Філософія в житті людини і суспільства. Філософія і світогляд. Поняття світогляду. Раціональні, емоційні і вольові компоненти світогляду. Різні типи світогляду. Філософський світогляд. Структура та специфіка філософського знання. Філософія і наука, науково і ненауково орієнтовані типи філософії. Світоглядна і методологічна функції філософії. Складові світогляду. Філософія і загальний соціальний і індивідуальний людський досвід. Основні типи філософських орієнтацій.

Проблема предмету філософії. Соціально-культурна спрямованість філософського знання. Духовно-творча природа філософії. Аксіологічний вимір філософії. Філософія в системі культури. Філософія і релігія. Філософія і мистецтво. Філософія і етика. Філософія і пізнання людини.

Тема 2. Антична філософія [4, 5, 7, 8, 10, 11, 13, 15, 17, 33]. Космоцентричний характер давньогрецької філософії. Грецькі філософи про першооснову, походження і загальні організуючі початки світу Мілетська школа, Піфагор, натурфілософія Геракліта. Становлення античної діалектики. Атомістична філософія Левкіппа й Демокріта, погляди Епікура, Тита Лукреція Кара. Філософія та метод Сократа. Вчення Платона про “світ ідей” та “світ речей”, пізнання, суспільство й державу. Вчення Аристотеля про форму та матерію (душу й тіло), про державу та суспільство. Антропоцентризм грецької культури. Софісти. Становлення античної діалектики. Аристотель як систематизатор античної філософії. Філософія Давнього Риму. Виникнення й розвиток нових шкіл: стоїцизму, епікуреїзму, скептицизму, неоплатонізму. Загальні риси філософії Стародавнього світу.

Тема 3. Специфіка філософії Середньовіччя та епохи Відродження [1, 3, 5, 7, 8, 10, 11, 12, 14, 17, 20, 26, 33]. Виникнення та поширення християнства. Головні ідеї середньовічної філософії: теоцентризм, монотеїзм, ідея боголюдини, креаціонізм, провіденціалізм, 8 ідеї заповідей, первородного гріха та воскресіння душі. Середньовічний символізм і герменевтика. Одкровення і віра. Співвідношення філософії і теології. Середньовічне розуміння природи і загальної картини світу. Специфіка середньовічної науки. Людина в середньовічній філософії, трактування її духу, душі і тіла. Аскетизм як середньовічний моральний ідеал. Християнський неоплатонізм. Східна патристика: Філон, Григорій Богослов, Іоанн Златоуст, Афанасій Александрійський. Західна патристика: Августин Аврелій, Амвросій Медіоланський та ін. Схоластика. Філософські та теологічні погляди Фоми Аквінського. Філософія П.Абеляра, Р.Бекона, У.Оккама та ін. Дискусія про природу універсалій: номіналізм та реалізм. Середньовічний містицизм. Антропологізм і гуманізм філософії Відродження. Людина як творець власної природи і долі. Культ індивідуалізму і цінностей земного життя. Вільнодумство і скептицизм гуманістів Відродження, критика релігійного догматизму й аскетизму. Картина світу в епоху Відродження. Пантеїзм. Ідеї геліоцентризму і нескінченності Всесвіту. Політична філософія Відродження. Утопізм. Основні мислителі епохи: Дж.Бруно, Л.Валла, М. Кузанський, Т.Кампанелла, Л. да Вінчі, Н. Макиавеллі, М.Фічіно, Піко де Мірандола, Ф.Петрарка, Е.Роттердамський, Т.Мор.

Тема 4. Філософія Нового часу та Просвітництва [1, 2, 5, 7, 8, 10, 11, 12, 14, 17, 26, 33]. Експериментально-математичне природознавство – основна орієнтація філософії XVII сторіччя. Вчення Ф.Бекона про природу заблуджень. У пошуках універсального методу наукового пізнання і достовірних критеріїв істини. Філософія природи, формування механістичної картини світу. Проблема субстанції. Раціоналістична

філософія Р. Декарта. Принцип “Cogito ergo sum”. “Монадологія” Г.Лейбніца. Пантеїзм Б. Спінози. Механістично-матеріалістична картина світу. Соціально-політичні ідеї і концепції Нового часу. Філософія Т. Гоббса, і Дж. Локка. Суб’єктивний ідеалізм Дж. Берклі та Д. Юма. Реформація і криза ортодоксально-католицької ідеології. М.Лютер проти містики католицизму. Проблема людини в філософії Просвітництва. Ф. Вольтер – ідеолог Просвітництва. Ш. Монтеск’є про визначальні причини життя людства. Ж.-Ж. Руссо та його філософсько-педагогічні ідеї. “Енциклопедія” Д. Дідро. Ж. Ламерті – засновник французького матеріалізму. “Система природи” П.-А. Гольбаха. Особливості механістичної ідеології в гуманітарних та природничих науках.

Тема 5. Класична німецька філософія [3, 5, 7, 8, 10, 11, 12, 14, 17, 26, 33]. Місце німецької класичної філософії в історії філософської думки. “Коперніканський переворот” І.Канта. Обґрунтування Кантом всезагальної необхідності наукового знання. Людина як “громадянин двох світів”. Природа і свобода. Теоретичний та практичний розум. Суб’єктивний ідеалізм та діалектика Й.-Г. Фіхте. Філософія тотожності Ф.В.Й. Шеллінга. Філософська система та діалектичний метод Г.В.Ф. Гегеля. Гегель про закономірності становлення, історії, культури, людини. Тотожність буття і мислення. Антропологічний матеріалізм та гуманістична спрямованість філософії Л. Фейєрбаха. Діалектика чуттєвого і раціонального. Критика релігії християнства.

Тема 6. Посткласична філософія сер. XIX–поч. XX ст.. [1, 2, 5, 7, 8, 10, 11, 12, 14, 17, 26, 32, 33]. Марксизм: головні ідеї та історична доля. Проблема відчуження. Вирішення проблеми свободи в марксизмі. Ідеологіям марксизму. Історичний та діалектичний матеріалізм. Ірраціоналізм філософії А. Шопенгауера. Зародження екзистенціальної тенденції в філософії С. К’єркегора. “Перший позитивізм”: О. Конт, Г. Спенсер. Дж. Міль. Емпіріокритицизм: основні ідеї та причини впливу серед природознавців. Неопозитивізм та постпозитивізм. Прагматизм. Неокантіанство. “Філософія життя”. “Воля до влади” та концепція “надлюдини” у філософії Ф.Ніцше. Інтуїтивізм А. Бергсона.

Тема 7. Основні напрямки філософії XX-XXI ст. [5, 7, 8, 10, 11, 12, 14, 17, 26, 30, 33]. Основні гуманістичні тенденції у філософії XX століття: екзистенціалізм, персоналізм, філософська антропологія та ін. Психоаналіз та неомарксизм. Соціологічні погляди М.Вебера. Феноменологія Е. Гуссерля. Фундаментальна онтологія М. Хайдеггера. Філософська герменевтика. Філософський містицизм у XX столітті. Логічний позитивізм і аналітична філософія. Критичний раціоналізм К. Поппера. Філософія науки. Теорії “постіндустріального суспільства” та філософський футуризм. “Римський клуб”. Структуралізм та постструктуралізм. Семіотика. Структурна антропологія К.Леві-Строса. Переосмислення проблем влади у творчості М.Фуко. Граматологія Ж.Дерідда. Структурний психоаналіз Ж.Лакана. Постмодернізм. Філософія на межі тисячоліть. “Кінець історії”

Ф.Фукуями, “зіткнення цивілізацій” С.Хантінгтона та “велика шахова дошка” З.Бжезинського.

Тема 8. Українська філософія в історико-світовому контексті [3, 5, 7, 8, 10, 11, 12, 14, 17, 26, 31, 32, 33]. Джерела української філософської культури. Філософія в культурі Київської усі (X-XII ст.). Просвітництво в Україні (XV – початок XVI ст.). Києво-Могилянська академія – центр філософської думки в Україні. Проблема світу і людини у філософії професорів академії (С. Яворський, І. Прокопович). Філософія Г. Сковороди. Сутність “філософії серця”. Український романтизм (М. Гоголь, М. Костомаров, Т. Шевченко, П. Куліш). Основні ідеї філософії П. Юркевича. Київська екзистенційна філософія XX ст. (Л. Шестов, В. Зенковський). Філософські ідеї в Україні кінця XIX – початку XX ст. “Культурне відродження” 20-х років ст. Українське філософське відродження 60-х років ст. Новітня філософія України.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II. ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ

Тема 9. Онтологія: проблема реальності буття [1, 3, 5, 7, 8, 10, 11, 12, 14, 17]. Сучасна картина світу. Буття як філософська проблема. Онтологія як філософське вчення про буття. Типи онтології: реалізм, матеріалізм, ідеалізм, монізм, дуалізм, плюралізм. Буття і небуття, буття і суще, буття і субстанція, буття і реальність. Основні онтологічні категорії: єдине і багатоманітне, ціле і частина, зміст і форма, одиничне і загальне, можливість і дійсність. Багатомірність буття: природні, соціальні, духовні форми. Буття природи, його матеріальність, цілісність, детермінованість, просторово-часова організація. Простір і час. Матерія як філософська категорія. Еволюційні процеси у Всесвіті, саморозвиток матерії, прогресивні і регресивні лінії еволюції. Життя як земний і космічний феномен, його сутність, походження, розмаїтість. Концепція ноосфери.

Тема 10. Свідомість як філософська проблема [5, 7, 8, 10, 11, 12, 14, 17, 18, 21, 23]. Свідомість і дух. Душа, дух, духовність. Свідомість в структурі людської життєдіяльності. Свідомість як гносеологічний, онтологічний та соціологічний феномен. Проблема виникнення свідомості: історичний і індивідуально-буттєвий аспекти. Біологічні і соціальні передумови виникнення свідомості з точки зору суспільної науки і філософії. Свідомість і самосвідомість в раціоналістичному і ірраціоналістичному тлумаченні. Свідомість і рефлексія. Структура свідомості: емоції, відчуття, сприйняття, почуття, мислення, воля, пам'ять. Образне і понятійне мислення. Інтуїція, уява, творчість. Мислення і мова. Мовний символізм. Свідомість і інтелект. Суспільна свідомість і колективний інтелект. Проблема штучного інтелекту. Свідомість, свобода, творчість. Фрейдизм про співвідношення свідомого і несвідомого. Категорія ідеального як основа осмислення свідомості. Свідомість як реальність ідеального. Свідомість як суб'єктивна реальність.

Тема 11. Людина та її буття як предмет філософського осмислення [1, 2, 5, 7, 8, 10, 11, 12, 14, 16, 17]. Унікальність та універсальність феномену

людини в світі. Людина, її походження, природа і зміст буття. Людина та її місце у світі як предмет філософського осмислення. Проблема походження людини; людина як продукт природної і культурної еволюції; виникнення і сутність людської свідомості. Багатомірність людської природи: її біологічні, соціальні і духовні компоненти. Людина як живий організм; біологічні основи видових, групових і індивідуальних особливостей людини. Людина як продукт соціального життя і культури: особистість людини, її свідомість і самосвідомість, потреби, інтереси, цінності. Проблема індивідуальної і соціальної свободи особи і прав людини. Духовно-екзистенційні та ціннісні аспекти і проблеми людського буття: життя і смерть, доля, добро і зло, любов, самотність, щастя, сенс життя. Проблема “іншого Я”. Поняття інтерсуб’єктивності. Проблема гуманізму, його історичні типи.

Тема 12. Особистість у вимірах філософського осягнення [3, 5, 7, 8, 10, 11, 12, 14, 15, 17]. Філософський зміст понять “особистість”, “індивід”, “індивідуальність”, їх співвідношення з поняттям “людина”. Феномен людської особистості. Вихідні характеристики людської особистості. Потреби особистості. Інтереси особистості. Життєва позиція особистості. Діяльність. Виховання особистості. Відношення «Я і Ти», «Я і Інший» у особистісному окресленні. Особистість і роль соціального середовища в її формуванні. Ціннісні орієнтації особистості як продукт її соціалізації. Соціальна типологія особистості. Творчість як спосіб самореалізації особистості. Основні аспекти буттєвих виявлень людської особистості.

Тема 13. Філософська гносеологія (епістемологія) [2, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 17]. Пізнання як проблема філософії. Біологічні, психологічні і соціокультурні основи пізнавальних процесів. Індивідуальна пізнавальна діяльність: чуттєве і раціональне в пізнанні; логіка й інтуїція; особистісне знання і досвід; розуміння. Пізнання в системі культури: місце пізнання в різних способах освоєння людиною світу – міфологічному, релігійному, містичному, практичному. Вихідні принципи теорії пізнання. Суб’єкт та об’єкт пізнання, їх взаємозв’язок. Чуттєве і раціональне, емпіричне і теоретичне, абстрактне і конкретне, раціональне та ірраціональне. Знання, мудрість та віра. Проблема істини. Критерії істини. Проблема пізнаваності світу. Переконавання, віра, думка в пізнавальній діяльності. Хиби, їхні джерела і можливості подолання. Роль наукової раціональності в сучасному суспільстві. Наука як особливий тип пізнання, діяльності і соціальній організації. Єдність і розмаїтість наукових знань: природної технічної, соціально-гуманітарної науки. Ціннісні і цільові настанови наукового пізнання. Емпіричний рівень наукового дослідження і його основні методи: спостереження, експеримент, моделювання, статистичні методи. Етапи наукового дослідження: проблема, факт, гіпотеза, концепція, теорія, ідея. Динаміка наукового знання: класична наука – некласична наука – постнекласична наука. Типи емпіричного наукового знання – наукові факти. Теоретичний рівень науки і його методи: уявний експеримент, ідеалізація, формалізація, системний підхід. Наукові гіпотези і теорії. Розвиток

наукового знання; традиції, новації, революції в науці, наукові парадигми і їхня зміна. Наука в системі культури: світоглядні підстави науки; наукові картини світу, стилі наукового мислення. Зміна наукових парадигм. Революції в науці. Гуманізація науки. Етика і наука. Природничі і гуманітарні науки. Специфіка методології гуманітарного пізнання.

Тема 14. Культура і цивілізація [3, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 14,15, 17]. Основні сфери духовного життя суспільства: ідеологічна та суспільно-психологічна, наукова, художньо-естетична, освіта та виховання. Елементи духовного життя суспільства та їх взаємозв'язок. Поняття суспільної свідомості. Суспільна свідомість і суспільне буття. Співвідношення духовного життя суспільства та суспільної свідомості. Зміст і структура суспільної свідомості, її закономірності. Діалектика науково-теоретичного і буденно-психологічного рівнів суспільної свідомості. Взаємозв'язок політичної, правової, моральної, естетичної, релігійної (атеїстичної), філософської та інших форм суспільної свідомості. Культура як специфічна соціальна реальність. Культура як спосіб життєдіяльності суспільства і процес самовідтворення людини. Правова культура. Маргінальна культура. Східна і західна моделі культури, їх взаємовпливи. Цінності в системі культури. Цінності як визначальна характеристика людського буття. Людина в системі цінностей. Цінності як ядро духовного світу людини. Проблема ціннісного вибору: переживання, потреби, емоції, віра, воля, ідеал. Цінність буття і життєвий смисл. Цінності як регулятор поведінки людини. Цінності та ціннісні орієнтації. Проблема обґрунтування універсальних цінностей і глобальні проблеми людства. Проблема духовного життя суспільства.

Тема 15. Соціальна філософія [5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 17]. Соціальна філософія в системі філософського знання. Специфіка соціального пізнання. Предмет, об'єкт і функції соціальної філософії. Місце соціальної філософії в системі суспільних наук. Соціальна філософія і соціологія. Соціальна філософія як методологія соціального пізнання й онтологія соціальної реальності. Статус істини в соціальному пізнанні. Антиномія антропо- і соціоцентризму в соціальному пізнанні. Основні концепції виникнення та розвитку суспільства: теологічна, патріархальна, натуралістична, технократична, соціопсихологічна. Теорія соціальної (М. Вебер, Т. Парсонс) і предметної (К. Маркс) дії тощо. Феномен соціального. Соціум як історичний процес. Соціальне буття людини як реальний життєвий процес. Предметність, діяльність і спілкування — форми існування соціуму. Географічне середовище та його роль у житті суспільства. “Географічний детермінізм”, “геополітика”. Біосфера. Вчення В. Вернадського про ноосферу. Суспільство як система соціальних відносин. Поняття типології й системи регуляції соціальних відносин. Взаємозв'язок і взаємовизначеність соціальних відносин. Спілкування як визначальна умова розвитку соціальних відносин і шляхів їх перетворення. Суспільна природа свідомості. Рівні суспільної свідомості. Сфери суспільної свідомості. Сучасний стан та перспективи розвитку українського суспільства.

4. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Номер тижня	Вид занять	Тема заняття або завдання на самостійну роботу	Кількість				балів
			годин				
			л	лаб	сем. (пр.)	СРС	
Змістовий модуль 1. Історія філософії							
1-2	Лекція 1	Філософія, її роль в житті людини та суспільства	2	-	-	-	-
	Практичне заняття 1	Світогляд та філософія	-	-	2	-	1
	Практичне Заняття 2	Структура філософського знання			2		2
	Самостійна робота 1	Філософія як тип світогляду	-	-	-	7	2
3-4	Лекція 2	Антична філософія	2	-	-	-	-
	Практичне заняття 3	Філософія Сократа, Платон, Аристотеля. .	-	-	2	-	2
	Практичне Заняття 4	Філософія стоіків, Софістів.			2		2
	Самостійна робота 2	Філософія елліністичного періоду	-	-	-	7	2
5-6	Лекція 3	Філософія доби Середньовіччя	2	-	-	-	-
	Практичне заняття 5	Філософія середньовічної Європи	-	-	2	-	2
	Практичне заняття 6	Філософія доби Відродження			2		2
	Самостійна робота 3	Філософські погляди Фоми Аквінського	-	-	-	7	2
	Самостійна робота 4	Реалізм та номіналізм				7	2
7-8	Лекція 4	Філософія Нового часу	2	-	-	-	-
	Практичне заняття 7	Філософія Нового часу	-	-	2	-	2
	Практичне Заняття 8	Філософія Просвітництва			2		2
	Самостійна робота 5	Філософія Т.Гоббса, Дж.Локка	-	-	-	8	2
	ПМК 1	Підсумковий контроль за змістовий модуль 1	-	-	-	-	10
Всього за змістовий модуль 1 - 60 год.			8	-	16	36	35

Змістовий модуль 2. Соціальна філософія							
9-10	Лекція 5	Німецька класична філософія	2	-	-	-	-
	Практичне заняття 9	Філософія І.Канта, Г.Гегеля	-	-	2	-	2
	Практичне заняття 10	Філософія А.Фейєрбаха			2		2
	Самостійна робота 6	Філософія Фіхте та Шеллінга	-	-	-	8	2
11-12	Лекція 6	Філософія буття та матерії	2	-	-	-	-
	Практичне заняття 11	Філософські проблеми руху	-	-	2	-	2
	Практичне Заняття 12	Філософські проблеми простору та часу			2		2
	Самостійна робота 7	Проблеми буття та матерії	-	-	-	8	2
	Самостійна робота 8	Концепції простору та часу				8	2
13-14	Лекція 7	Свідомість як філософська проблема	2	-	-	-	-
	Практичне заняття 13	Людська свідомість, діяльність та творчість	-	-	2	-	2
	Практичне заняття 14	Виникнення свідомості			2		2
	Самостійна робота 9	Підсвідомість людини	-	-	-	8	2
15	Практичне заняття 15	Людина та її буття як предмет філософського осмислення		-	2-	-	3
	Самостійна робота 10	Проблема сенсу життя	-			8	2
	ПМК 2	Підсумковий контроль за змістовий модуль 2	-	-	-	-	10
Всього за змістовий модуль 2 – 60 год.			6	-	14	40	35
Екзамен							30
Всього з навчальної дисципліни – 120 год.							100

5. ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ, ЩО ВІНОСЯТЬСЯ НА ПІДСУМКОВИЙ

МОДУЛЬНИЙ КОНТРОЛЬ №1

1. Філософія в житті людини і суспільства. Філософія і світогляд.
2. Поняття світогляду. Раціональні, емоційні і вольові компоненти світогляду.
3. Типи світогляду. Філософський світогляд.
4. Структура та специфіка філософського знання.
5. Філософія і наука, науково і ненауково орієнтовані типи філософії.
6. Світоглядна і методологічна функції філософії.
7. Складові світогляду.
8. Основні типи філософських орієнтацій.
9. Проблема предмету філософії.
10. Філософія в системі культури.
11. Філософія і релігія. Філософія і мистецтво.
12. Філософія і етика. Філософія і пізнання людини.
13. Передумови виникнення філософії в Індії. Передфілософія ведичного періоду. Ведичний комплекс.
14. Упанішади. Брахман і Атман. Пуруша.
15. Філософія епічного періоду. Махабхарата і Рамаяна.
16. Філософські ідеї Бгагаватгіти. Поняття пуруші, пракриті, сансари і карми.
17. Виникнення класичних шкіл індійської філософії: веданта, йога, санкх'я, чарвака, ньяя, вайшешика.
18. Релігійно-філософські школи Індії: буддизм, джайнізм, тантризм, індуїзм.
19. Індійські філософи 19–20 ст.: А.Ганді, Рамакрішна, Вівекананда, А.Гхош, Радхакрішнан.
20. Передумови виникнення філософії в Китаї. Соціальна етика китайської філософії.
21. Філософія Книги Змін.
22. Філософія даосизму. Лаоцзи. “Дао де цзін”.
23. Філософські погляди Ян Чжу, Чжуанцзи, Лецзи.
24. Вчення сюань сюе (неодаосизм).
25. Філософія конфуціанства.
26. Кун Цзи та його послідовники Менцзи і Сюньцзи.
27. Неоконфуціанство.
28. Космоцентричний характер давньогрецької філософії.
29. Грецькі філософи про першооснову, походження і загальні організуючі початки світу.
30. Мілетська школа, Піфагор, натурфілософія Геракліта.
31. Атомістична філософія Левкіппа й Демокріта, погляди Епікура, Тита Лукреція Кара. Філософія та метод Сократа.
32. Вчення Платона про “світ ідей” та “світ речей”, пізнання, суспільство й державу.

- 33.Вчення Аристотеля про форму та матерію (душу й тіло), про державу та суспільство.
- 34.Антропоцентризм грецької культури.
- 35.Софісти.
- 36.Аристотель як систематизатор античної філософії.
- 37.Філософія Давнього Риму.
- 38.Виникнення й розвиток нових шкіл: стоїцизму, епікуреїзму, скептицизму, неоплатонізму.
- 39.Загальні риси філософії Стародавнього світу.
- 40.Головні ідеї середньовічної філософії: теоцентризм, монотеїзм, ідея боголюдини, креаціонізм, провіденціалізм, ідеї заповідей, первородного гріха та воскресіння душі.
- 41.Середньовічний символізм і герменевтика. Одкровення і віра.
- 42.Співвідношення філософії і теології.
- 43.Середньовічне розуміння природи і загальної картини світу.
- 44.Специфіка середньовічної науки.
- 45.Людина в середньовічній філософії, трактування її духу, душі і тіла.
- 46.Аскетизм як середньовічний моральний ідеал.
- 47.Християнський неоплатонізм.
- 48.Східна патристика: Філон, Григорій Богослов, Іоанн Златоуст, Афанасій Александрійський.
- 49.Західна патристика: Августин Аврелій, Амвросій Медіоланський та ін.
- 50.Схоластика.
- 51.Філософські та теологічні погляди Фоми Аквінського.
- 52.Філософія П.Абеляра, Р.Бекона, У.Оккама та ін.
- 53.Дискусія про природу універсалій: номіналізм та реалізм.
- 54.Середньовічний містицизм.
- 55.Антропологізм і гуманізм філософії Відродження.
- 56.Культ індивідуалізму і цінностей земного життя.
- 57.Вільнодумство і скептицизм гуманістів Відродження, критика релігійного догматизму й аскетизму.
- 58.Картина світу в епоху Відродження. Пантеїзм.
- 59.Ідеї геліоцентризму і нескінченності Всесвіту.
- 60.Політична філософія Відродження. Утопізм.
- 61.Основні мислителі епохи: Дж.Бруно, Л.Валла, М. Кузанський, Т.Кампанелла, Л. да Вінчі, Н. Макиавеллі, М.Фічіно, Піко де Мірандола, Ф.Петрарка, Е.Роттердамський, Т.Мор.
- 62.Вчення Ф.Бекона про природу помилок.
- 63.Філософія природи, формування механістичної картини світу.
- 64.Рационалістична філософія Р. Декарта. Принцип "Cogito ergo sum".
- 65."Монадологія" Г.Лейбніца.
- 66.Пантеїзм Б. Спінози.
- 67.Філософія Т. Гоббса, і Дж. Локка.
- 68.Суб'єктивний ідеалізм Дж. Берклі та Д. Юма.
- 69.Реформація і криза ортодоксально-католицької ідеології.

70. М. Лютер проти містики католицизму.
71. Проблема людини в філософії Просвітництва.
72. Ф. Вольтер – ідеолог Просвітництва.
73. Ш. Монтеск'є про визначальні причини життя людства.
74. Ж.-Ж. Руссо та його філософсько-педагогічні ідеї.
75. “Енциклопедія” Д. Дідро.
76. Ж. Ламерті – засновник французького матеріалізму.
77. “Система природи” П.-А. Гольбаха.
78. Місце німецької класичної філософії в історії філософської думки.
79. “Коперніканський переворот” І. Канта.
80. Обґрунтування Кантом всезагальної необхідності наукового знання.
81. Суб’єктивний ідеалізм та діалектика Й.-Г. Фіхте.
82. Філософія тотожності Ф.В.Й. Шеллінга.
83. Філософська система та діалектичний метод Г.В.Ф. Гегеля.
84. Гегель про закономірності становлення, історії, культури, людини.
85. Антропологічний матеріалізм та гуманістична спрямованість філософії Л. Фейєрбаха.
86. Марксизм: головні ідеї та історична доля.
87. Історичний та діалектичний матеріалізм.
88. Ірраціоналізм філософії А. Шопенгауера.
89. Зародження екзистенціальної тенденції в філософії С. К’єркегора.
90. “Перший позитивізм”: О. Конт, Г. Спенсер. Дж. Міль.
91. Емпіріокритицизм: основні ідеї та причини впливу серед природознавців.
92. Неопозитивізм та постпозитивізм.
93. Прагматизм.
94. Неокантіанство.
95. “Філософія життя”.
96. “Воля до влади” та концепція “надлюдини” у філософії Ф. Ніцше.
97. Інтуїтивізм А. Бергсона.
98. Основні гуманістичні тенденції у філософії ХХ століття: екзистенціалізм, персоналізм, філософська антропологія та ін.
99. Психологізм та неомарксизм.
100. Соціологічні погляди М. Вебера.
101. Феноменологія Е. Гуссерля.
102. Фундаментальна онтологія М. Хайдеггера.
103. Філософська герменевтика.
104. Філософський містицизм у ХХ столітті.
105. Логічний позитивізм і аналітична філософія.
106. Критичний раціоналізм К. Поппера.
107. Теорії “постіндустріального суспільства” та філософський футуризм.
108. “Римський клуб”.
109. Структуралізм та постструктуралізм.
110. Семіотика.
111. Структурна антропологія К. Леві-Строса.

- 112.Переосмислення проблем влади у творчості М.Фуко.
- 113.Грамати́логія Ж.Дері́дда.
- 114.Структурний психоаналіз Ж.Лакана.
- 115.Постмодернізм.
- 116.Філософія на межі тисячоліть.
- 117.“Кінець історії” Ф.Фукуями, “зіткнення цивілізацій” С.Ханті́нгтона та “велика шахова дошка” З.Бжезинського.
- 118.Джерела української філософської культури.
- 119.Філософія в культурі Київської Русі (X-XII ст.).
- 120.Просвітництво в Україні (XV – початок XVI ст.).
- 121.Києво-Могилянська академія – центр філософської думки в Україні.
- 122.Проблема світу і людини у філософії професорів академії (С. Яворський, І. Прокопович).
- 123.Філософія Г. Сковороди. Сутність “філософії серця”.
- 124.Український романтизм (М. Гоголь, М. Костомаров, Т. Шевченко, П. Куліш).
- 125.Основні ідеї філософії П. Юркевича.
- 126.Київська екзистенційна філософія XX ст. (Л. Шестов, В. Зенковський).
- 127.Філософські ідеї в Україні кінця XIX – початку XX ст.
- 128.“Культурне відродження” 20-х років ст.
- 129.Українське філософське відродження 60-х років ст.
- 130.Новітня філософія України.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ, ЩО ВІНОСЯТЬСЯ НА ПІДСУМКОВИЙ

МОДУЛЬНИЙ КОНТРОЛЬ №2

1. Буття як філософська проблема.
2. Онтологія як філософське вчення про буття.
3. Типи онтології: реалізм, матеріалізм, ідеалізм, монізм, дуалізм, плюралізм.
4. Буття і небуття, буття і суще, буття і субстанція, буття і реальність.
5. Основні онтологічні категорії: єдине і багатоманітне, ціле і частина, зміст і форма, одиничне і загальне, можливість і дійсність.
6. Багатомірність буття: природні, соціальні, духовні форми.
7. Буття природи, його матеріальність, цілісність, детермінованість, просторово-часова організація.
8. Простір і час.
9. Матерія як філософська категорія.
- 10.Еволюційні процеси у Всесвіті, саморозвиток матерії, прогресивні і регресивні лінії еволюції.
- 11.Життя як земний і космічний феномен, його сутність, походження, розмаїтість. Концепція ноосфери.
- 12.Свідомість і дух. Душа, дух, духовність.
- 13.Свідомість у структурі людської життєдіяльності.

- 14.Свідомість як гносеологічний, онтологічний та соціологічний феномен.
- 15.Проблема виникнення свідомості: історичний і індивідуально-буттєвий аспекти.
- 16.Біологічні і соціальні передумови виникнення свідомості з точки зору суспільної науки і філософії.
- 17.Свідомість і самосвідомість в раціоналістичному і ірраціоналістичному тлумаченні.
- 18.Свідомість і рефлексія.
- 19.Структура свідомості: емоції, відчуття, сприйняття, почуття, мислення, воля, пам'ять.
- 20.Образне і понятійне мислення. Інтуїція, уява, творчість.
- 21.Мислення і мова. Мовний символізм. Свідомість і інтелект.
- 22.Суспільна свідомість і колективний інтелект. Проблема штучного інтелекту.
- 23.Свідомість, свобода, творчість.
- 24.Фрейдизм про співвідношення свідомого і несвідомого.
- 25.Категорія ідеального як основа осмислення свідомості.
- 26.Свідомість як реальність ідеального.
- 27.Свідомість як суб'єктивна реальність.
- 28.Унікальність та універсальність феномену людини в світі.
- 29.Людина, її походження, природа і зміст буття.
- 30.Людина та її місце у світі як предмет філософського осмислення.
- 31.Проблема походження людини; людина як продукт природної і культурної еволюції; виникнення і сутність людської свідомості.
- 32.Багатомірність людської природи: її біологічні, соціальні і духовні компоненти.
- 33.Людина як живий організм; біологічні основи видових, групових і індивідуальних особливостей людини.
- 34.Людина як продукт соціального життя і культури: особистість людини, її свідомість і самосвідомість, потреби, інтереси, цінності.
- 35.Проблема індивідуальної і соціальної свободи особи і прав людини.
- 36.Духовно-екзистенційні та ціннісні аспекти і проблеми людського буття: життя і смерть, доля, добро і зло, любов, самотність, щастя, сенс життя.
- 37.Проблема "іншого Я". Поняття інтерсуб'єктивності.
- 38.Проблема гуманізму, його історичні типи.
- 39.Філософський зміст понять "особистість", "індивід", "індивідуальність", їх співвідношення з поняттям "людина".
- 40.Феномен людської особистості. Вихідні характеристики людської особистості.
- 41.Потреби особистості. Інтереси особистості.
- 42.Життєва позиція особистості. Діяльність. Виховання особистості.
- 43.Відношення «Я і Ти», «Я і Інший» у особистісному окресленні.
- 44.Особистість і роль соціального середовища в її формуванні.

45. Ціннісні орієнтації особистості як продукт її соціалізації.
46. Соціальна типологія особистості.
47. Творчість як спосіб самореалізації особистості.
48. Основні аспекти буттєвих виявлень людської особистості.
49. Пізнання як проблема філософії. Біологічні, психологічні і соціокультурні основи пізнавальних процесів.
50. Індивідуальна пізнавальна діяльність: чуттєве і раціональне в пізнанні; логіка й інтуїція; особистісне знання і досвід; розуміння.
51. Пізнання в системі культури: місце пізнання в різних способах освоєння людиною світу – міфологічному, релігійному, містичному, практичному.
52. Вихідні принципи теорії пізнання. Суб'єкт та об'єкт пізнання, їх взаємозв'язок.
53. Чуттєве і раціональне, емпіричне і теоретичне, абстрактне і конкретне, раціональне та ірраціональне.
54. Знання, мудрість та віра.
55. Проблема істини. Критерії істини.
56. Проблема пізнаваності світу.
57. Переконавання, віра, думка в пізнавальній діяльності.
58. Хиби, їхні джерела і можливості подолання.
59. Роль наукової раціональності в сучасному суспільстві.
60. Наука як особливий тип пізнання, діяльності і соціальній організації.
61. Єдність і розмаїтість наукових знань: природної технічної, соціально-гуманітарної науки.
62. Ціннісні і цільові настанови наукового пізнання.
63. Емпіричний рівень наукового дослідження і його основні методи: спостереження, експеримент, моделювання, статистичні методи.
64. Етапи наукового дослідження: проблема, факт, гіпотеза, концепція, теорія, ідея.
65. Динаміка наукового знання: класична наука – некласична наука – постнекласична наука.
66. Типи емпіричного наукового знання – наукові факти.
67. Теоретичний рівень науки і його методи: уявний експеримент, ідеалізація, формалізація, системний підхід.
68. Наукові гіпотези і теорії.
69. Розвиток наукового знання; традиції, новації, революції в науці, наукові парадигми і їхня зміна.
70. Наука в системі культури: світоглядні підстави науки; наукові картини світу, стилі наукового мислення.
71. Зміна наукових парадигм.
72. Революції в науці.
73. Гуманізація науки. Етика і наука.
74. Природничі і гуманітарні науки.
75. Специфіка методології гуманітарного пізнання.

76. Основні сфери духовного життя суспільства: ідеологічна та суспільно-психологічна, наукова, художньо-естетична, освіта та виховання.
77. Елементи духовного життя суспільства та їх взаємозв'язок.
78. Поняття суспільної свідомості. Суспільна свідомість і суспільне буття.
79. Співвідношення духовного життя суспільства та суспільної свідомості.
80. Зміст і структура суспільної свідомості, її закономірності.
81. Діалектика науково-теоретичного і буденно-психологічного рівнів суспільної свідомості.
82. Взаємозв'язок політичної, правової, моральної, естетичної, релігійної (атеїстичної), філософської та інших форм суспільної свідомості.
83. Культура як специфічна соціальна реальність.
84. Культура як спосіб життєдіяльності суспільства і процес самовідтворення людини.
85. Правова культура.
86. Маргінальна культура.
87. Східна і західна моделі культури, їх взаємовпливи.
88. Цінності в системі культури.
89. Цінності як визначальна характеристика людського буття.
90. Людина в системі цінностей.
91. Цінності як ядро духовного світу людини.
92. Проблема ціннісного вибору: переживання, потреби, емоції, віра, воля, ідеал.
93. Цінність буття і життєвий смисл.
94. Цінності як регулятор поведінки людини.
95. Цінності та ціннісні орієнтації.
96. Проблема обґрунтування універсальних цінностей і глобальні проблеми людства.
97. Проблема духовного життя суспільства.
98. Соціальна філософія в системі філософського знання. Специфіка соціального пізнання.
99. Предмет, об'єкт і функції соціальної філософії.
100. Місце соціальної філософії в системі суспільних наук.
101. Соціальна філософія і соціологія.
102. Соціальна філософія як методологія соціального пізнання й онтологія соціальної реальності.
103. Статус істини в соціальному пізнанні.
104. Антиномія антропо- і соціоцентризму в соціальному пізнанні.
105. Основні концепції виникнення та розвитку суспільства: теологічна, патріархальна, натуралістична, технократична, соціопсихологічна.
106. Теорія соціальної (М. Вебер, Т. Парсонс) і предметної (К. Маркс) дії тощо.
107. Феномен соціального.
108. Соціум як історичний процес.
109. Соціальне буття людини як реальний життєвий процес.
110. Предметність, діяльність і спілкування як форми існування соціуму.

111. Географічне середовище та його роль у житті суспільства. "Географічний детермінізм", "геополітика".
112. Біосфера. Вчення В. Вернадського про ноосферу.
113. Суспільство як система соціальних відносин.
114. Поняття типології й системи регуляції соціальних відносин. Взаємозв'язок і взаємовизначеність соціальних відносин.
115. Спілкування як визначальна умова розвитку соціальних відносин і шляхів їх перетворення.
116. Суспільна природа свідомості. Рівні суспільної свідомості. Сфери суспільної свідомості.
117. Сучасний стан та перспективи розвитку українського суспільства.
118. Сучасні концепції філософії історії: концепції локальних цивілізацій (М. Данилевський, О. Шпенглер, П. Сорокін), гносеологічний напрям (В. Дільтей, Г. Зіммель, Р. Коллінгвуд, Р. Арон), комунікативна концепція К. Ясперса, технократичні концепції історії (Д. Белл, З. Бжезинський).
119. Світ-системний аналіз І. Валлерстайна. Проблема єдності та багатоманітності всесвітньої історії.
120. Культурно-цивілізаційні типології суспільств (натуралістичні, географічні, формаційні та ін.).
121. Проблема спрямованості історичного процесу.
122. Теорії історичного кругообігу, концепції локальних культур і цивілізацій, уявлення про лінійну спрямованість історії.
123. Постановка питання про "кінець історії" в новітній філософії (Ф. Фукуяма).
124. Людина як суб'єкт історичного процесу.
125. Об'єктивне й суб'єктивне в соціально-історичному процесі.
126. Стихійне і свідоме в історії.
127. Смысл історії та ідея історичного прогресу.
128. Історичні типи суспільного прогресу.
129. Критерії прогресу.
130. Глобалістичні та антиглобалістські тенденції сучасної цивілізації.

6. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Базова:

1. Губар О. М. Філософія: інтерактивний курс лекцій: Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2007 – 416 с.
2. Данильян О., Тараненко В. Основи філософії: Навчальний посібник. - Харків: Право, 2003. - 352 с.
3. Заїченко Г.А. та ін. Філософія.- Київ: Вища школа, 1995.- 455 с.
4. Зарудний Є.О. Філософія. Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2007. – 202 с.
5. Ільїн В.В., Кулагін Ю.І. Філософія. Підручник. У 2- ч. Київ: "Альтерпрес", 2002.

6. Козьмук Я., Задубрівська О. Філософія: навч. посіб. / Я. Козьмук, О. Задубрівська. - Чернівці : Рута, 2012. - 139 с.
7. Кулик О.В. Філософія : Навчальний посібник для вищих навчальних закладів III - IV рівнів акредитації/ О.В. Кулик. - Дніпропетровськ: Монолит, 2013. - 692 с.
8. Надольний І.Ф. Філософія: Посібник. – К., 1999, 2000, 2004.
9. Пазенок В. С. Філософія. Навчальний посібник. – К.:Академвидав, 2008.
- 10.Петрушенко В. Філософія – Львів: Літопис, 2004.
- 11.Подольська Є. А. Філософія. Підручник. – К.: Фірма «Інкос», Центр навчальної літератури, 2006. – 704 с.
- 12.Причепій Є. М., Черній А. М., Чекаль Л. А. Філософія. Підручник. – К.: Академвидав, 2007.
- 13.Сосна В.П. Філософія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Сосна В. П. - Хмельницький : ХНУ, 2011. - 395 с.
- 14.Філософія. Підручник / За загальною редакцією Горлача М. І., Кременя В. Г., Рибалка В. К. – Харків: Консум, 2000. — 672 с.
- 15.Філософія: навч. посіб. для аспірантів і здобувачів / за наук. ред. А. В. Арістової і С. В. Синякова. - К. : НТУ, 2013. - 245 с.
- 16.Філософія: підручник / О.П. Сидоренко, С.С. Корлюк, М.С. Філяпіп та ін.; за ред. О.П. Сидоренка. – К.: Знання, 2010. — 414 с.
- 17.Щерба С.П. Філософія: короткий виклад. Навчальний посібник. – Кондор, 2004.

Допоміжна:

- 18.Арутюнов В.Ф. Філософія: Навч.-метод. посібник для самостійного вивчення. – К., КНЕУ, 2001.
- 19.Баумейстер А. Вступ до філософських студій, або інтелектуальні подорожі до країни Філософії. - Мала академія Наук України, 2017. - 238 с.
- 20.Бичко А. К., Бичко І. В., Табачковський В. Г., Ярошовець В. І. Філософія як історія філософії: Підручник / За загальною редакцією В. І. Ярошовця. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 648 с.
- 21.Бичко І.В. Філософія: Курс лекцій. – К., 2003.
- 22.Волинка Г.І., Гусев В.І., Огородник І.В., Федів Ю.О. Вступ до філософії. – К., 1999.
- 23.Горlach М.І. Філософія: Підручник. – Харків, 2000.
- 24.Європейський словник філософії: Лексикон неперекладностей. В 4 т. – Київ: Дух і літера, 2009-2017.
- 25.Касьян В. Філософія: Відповіді на питання екзаменаційних білетів. - Київ: Знання, 2008. - 347 с.
- 26.Кремень В. Філософія: мислителі, ідеї, концепції. – К.: Книга, 2005.
- 27.Лузан А.О. Вступ до філософії : навчальний посібник для ВНЗ / А.О. Лузан. – Київ : Центр учбової літератури, 2013. – 136 с.

- 28.Петрушенко В.П. Практикум з філософії: Навчальний посібник. – Новий світ, 2000.
- 29.Подольська Є. А. Кредитно-модульний курс з філософії: філософія, логіка, етика, естетика, релігієзнавство. . – К.: Інкос, 2006.
- 30.Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрями. Хрестоматія. Навчальний посібник / В.В. Лях, В.С. Пазенок. – К.: Ваклер, 1996.- 428 с.
- 31.Українська філософія в іменах / За ред. М.Ф.Тарасенка. Огородник І.В., Русин М.Ю. – К.: Либідь, 1997. – 328 с.
- 32.Філософія. Навчально-методичний посібник /За ред. В.Троянського. – Чернівці: Чернівецький над. ун-т, 2010. – 135 с.
- 33.Філософський енциклопедичний словник: енциклопедія [Текст] / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди; голов. ред. В. І. Шинкарук. – Київ: Абрис, 2002. - 742 с.

7. ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

- 34.Наукова бібліотека ТДАТУ – м. Мелітополь, пр. Б. Хмельницького, 18.
- 35.Науково-технічна бібліотека ТДАТУ: офіційний сайт: [Електронний ресурс]. – Точка доступу:<http://www.tsatu.edu.ua/biblioteka/>
- 36.Сайт кафедри суспільно-гуманітарних наук ТДАТУ: офіційний сайт: [Електронний ресурс]. – Точка доступу: <http://www.tsatu.edu.ua/shn/>